

***GHENDTSCH*E TOESTANDEN**

BETOOGING TEGEN DE RECHTTREKKING VAN DE LEIE TE DEURLE (1911)

Dit jaar is het precies een eeuw geleden dat er in het Gentse door (overwegend) Gentenaars een manifestatie gehouden werd voor natuurbeschoud. Dat was toen iets geheel nieuw en een voorbode van een mentaliteitswijziging die zich in de daaropvolgende decennia slechts heel langzaam zou doorzetten. De twee wereldoorlogen en de miserie die ze meebrachten, waren niet bepaald bevorderlijk voor dergelijke ideeën en initiatieven.

Wat was er aan de hand? De Brusselse administratie van Bruggen en Wegen was plannen aan het uitbroeden om de Leie tussen Deinze en Gent minstens gedeeltelijk recht te trekken. Ook de pittoreske oude brug van Deurle moest er aan. Het concrete nut van de plannen voor de scheepvaart en de waterbeheersing zal wel niet overduidelijk geweest zijn, en het economische geen dwingende noodzaak. Al meer dan een halve eeuw, sinds het graven van het zuidelijke deel van het Schipdonkkanaal⁽¹⁾ werd ongeveer twee derde van het Leiewater vanaf Deinze afgeleid naar het noorden. Kort voor de tweede wereldoorlog vaarden wekelijks slechts enkele bootjes met beer en bakstenen over het traject tussen Deinze en Gent⁽²⁾. Voor de scheepvaart moest zo'n recht-trekking derhalve niet en dank zij het afleidingskanaal was ook de wateroverlast in de Leiedorpen ten westen van Gent verminderd. Dit alles had voor gevolg dat aan de oevers van de kronkelende Leie van Gent tot Deinze het bucolische de overhand kreeg op het utilitaire. De Gentse kunstenaars, literatoren zowel als schilders, en niet de minste, hadden de Leiedorpjes als eerste ontdekt en de welgestelde burgers waren al aan het volgen.

Dit en nog veel meer kunnen we afleiden uit de berichtgeving voorafgaand aan een betoging op zondag 20 augustus 1911.

Gentenaars en Antwerpenaars van alle gezindten

De betoging was een initiatief van de kring 'Gent - Voorwaarts / Gand-en-avant', een vereniging die, heel uitzonderlijk voor die tijd, leden telde van verschillende politieke strekkingen. Eigenlijk was ze vooral actief om diverse evenementen te organiseren. Zo bijvoorbeeld de viering van 75 jaar België of

een provinciale tentoonstelling. In die zin vormde ze een voorafspiegeling van de manier waarop men de wereldtentoonstelling van 1913 in Gent zou voorbereiden en verwezenlijken⁽³⁾. Voor zo'n grote onderneming werden alle hens aan dek geroepen. Katholieken, liberalen en zelfs socialisten bundelden hun krachten. 'Gent - Voorwaarts' ontstond onder impuls van Lodewijk De Vriese. Deze creatieveling, schrijver van populaire Gentse verhalen en jarenlang hoofdredacteur-drukker-uitgever van 'La Flandre libérale', zocht niet enkel hulp bij zijn collega's Gustaaf Dhont, uitgever van Gent XXe eeuw – Gand XXe Siècle, en Karel Lybaert van het katholieke Fondsenblad en van De Landwacht – De Gentenaar. Ietwat atypisch, maar toch mee in het bootje gestapt, was nog een vierde figuur, de radico-socialist Coppieters, senator en medestander van Anseele⁽⁴⁾.

Zo'n gezamenlijk initiatief was dus ook de Leiebetoging. Volgens La Flandre was de advocaat Bevernaege, die in Deurle een buitenverblijf had, de ziel van de beweging⁽⁵⁾. Bij zoiets hoort echter, naast een organisatie met voortrekkers (en voorttrekkers), ook een grote naam en die was rap gevonden: buurtbewoner en talentvolle beschrijver van het Leielandschap en haar eenvoudige bewoners, Cyriel Buysse liet zich niet pramen. Al in 1909 publiceerde hij een oproep *Laat ons de Leie*. De beslissing mocht men niet overlaten aan de ingenieurs en de aannemers die op het punt staan zich op deze *charmante et délicateuse proie* te storten, op dit laatste restje landelijke schoonheid dat de vernietigers (*les démolisseurs*) intact gelaten hadden in het hart van notre vieille et douce mère Flandre. Mijn alarmkreet, zo schreef Buysse verder, komt er niet enkel namens de artiesten, maar ook en vooral voor de duizenden nederige werkmensen die er zich iedere zondag komen verpozen en genieten van de kalmte, de poëzie, de charme, de rust en de gezondheid die de sombere fabrieken hen tijdens de week ontzeggen.

Ook in de aanloop van de betoging in 1911 nam La Flandre van hem als eerste een oproep op⁽⁶⁾. Dit werd gevolgd door brieven van prof. Paul Fredericq (een verzoekschrift aan koning Albert), Leieschilderes Anne De Weerd en anderen. Maar er was meer. Bij die gelegenheid vonden de Gentenaars steun en inspiratie bij de toen pas (1910) in Antwerpen gestichte en nog steeds actieve 'Vereniging tot behoud van Natuur- en Stedenschoon'. Ook dat was een pluralistisch initiatief. Hoewel vooral lokaal Antwerps (Buysse werd in 1912 een van de toen twee buitensteedsche leden), was het in de schoot van die piepjonge vereniging dat de beroering ontstond. Het allereerste stukje dat in 1911 te Gent verscheen over deze zaak betreft een tussenkomst van de Antwerpse volksvertegenwoordiger en latere burgemeester Frans Van Cauwelaert namens 'Voor Natuur- en Stedenschoon' bij de minister van open-

bare werken Van de Vyvere ⁽⁷⁾. Het kan toch niet, zo schreef de Gentse krant dat het de Scheldezones zijn die moeten opkomen voor het behoud van de Leie! Ook in de betoging zelf zouden de Antwerpenaars een opmerkelijk aandeel hebben, zoals we verder zullen zien ⁽⁸⁾.

Al de vrienden van de Leie, al de minnaars van het schoone in de boot...

Het eigenlijke verslag plukken we uit de luxe uitgave Gent XXe Eeuw - Gand XXe Siècle, een creatie van Gustaaf D'Hondt, secretaris en in die tijd drijvende kracht van Gent-Voorwaarts⁽⁹⁾. Eerst verscheen daarin een oproep en daarna een reportage waarin de stadsonderwijzer - dichter Richard De Cneudt in fraaie bewoordingen verslag deed van het evenement. Bij dit relaas sloot een gedicht aan van zijn hand, even hoogdravend als lang (17 strofen van zes regels), dat voorgelezen (voorgedragen, uitgedalmd?) werd door de auteur tijdens de manifestatie. De hele tekst van De Cneudt, en a fortiori, het hele dichtstuk 'Zang aan de Leie' opnemen is niet te doen, maar hier en daar is een flits nog best genietbaar. De letterlijk geciteerde stukjes staan cursief aangegeven⁽¹⁰⁾.

Alle politici van laag tot hoog waren uitgenodigd, tot en met de minister van openbare werken, maar die zond zijn kat. Verder *al de vrienden van de Leie, al de minnaars van het schoone, al onze Maatschappijen, o.a. onze Roeimaatschappijen ... eigenaars van plezierbooten... de inrichters van pleziersochtjes op de Leie*. Ongeveer vierhonderd deelnemers kwamen opdagen. Onder hen Cyriel Buysse, die *'t eerst den alarmkreet voor de bedreigde Leie aanhief*. De meesten scheepten in aan de zwemkom Den Overzèt op Ekkergerm op *de prachtige stoomboot "Willy-Remy", voorafgegaan, omstuwd en gevolgd door tal van kleine, sierlijke yachts, vlugge stoom- en motorvaartuigjes en lichte, ranke roeiboortjes*.

Volgen we de dichter-reporter in zijn verslag van de tocht.

De dag was mooi, en in den helderblauwen zomerhemel vlagde de zomerzon feestelijk en vol overmoed. Nadat de Leie zich, reeds speelsch en onwillig, heengeworsteld heeft uit de onmiddellijke, door groot-industrie overrompelde en bezoedelde omgeving van Gent, vol braakliggende gronden en zwart-berookte muren van wanstaltige nijverheidsgestichten, vloeit zij, te beginnen van Den Anker' tot aan Deurle en Astene, door een der liefelijkste streken, die men zich droomen kan: geen stralende, overweldigende pracht, maar een schoonheid die vredig en stil is, vroom en ingetogen, lijk de schepping onzer middeleeuwsche schilders en dichters, werk van goddelijke intimiteit, dat uit verborgen en diepe bronnen, blijvende schoonheid ontvangt.

En dan komt een volzin van hier tot ginder. Haal diep adem:

Zoo is onze Vlaamsche Leie, voor wie haar diepste ziel en verborgen schoonheid te benaderen weet, zoo heb ik haar lieflijk ze vrij en vrank, dichteresse bij de gratie Gods, heur eigen schone bane volgt naar de ingevingen van heur speelse dichterluim, en kust in verliefden schroom de roerlooze blanke waterlelie en het wuivend oeverriet; en ik zie, dankbaar, dat ik zooveel schoonheid genieten mag, de glanzende weiden met de bonte koeien in schilderachtige wanorde aan 't grazen in de glorie van de zon; en de lachende landhuisjes met hun dichterlijke benamingen, en de statige parken der rijke kastelen vol kleur en schaduw en zwijgen, en de kerktorentjes opduikend uit het zegenend loover, en hier en daar een molentje, dat draait in eenzaamheid en stilte.

In Deurle aangekomen, luisterden de betogers ingetogen naar de verwelkomingen, onder ander door baron della Faille d'Huyse, burgemeester van Deurle, *in een lang niet onverdienstelijk Nederlandsch*, naar de adhesiebetuigingen en de speeches. Na de secretaris van 'Gent - Voorwaarts' kwam de Antwerpenaar Arthur Cornette, voorzitter van de 'Vereeniging tot Behoud tot Natuur- en Stedenschoon' aan het woord, *die in een kleur- en beeldrijk en uiterst beschaafd Nederlandsch over de Leie sprak Daar was liefde en vereering en wijding in zijn schoone rede, en ieder van zijn woorden trilde iets van de schoonheid van de ziel der gulden rivier, een diepe ernstige en bewogen toon, die dadelijk in alle harten weerklank vond.*

Daarna werd het meer prozaïsch met senator Coppieters, als Gentse aannemer en baas van een baggerbedrijf niet onbekend met de materie, die een nauwkeurig verslag gaf van de onderhandelingen gevoerd *om de nuchtere hoge oomes van Bruggen en Wegen' de aanbidders van de rechte lijn, van hun wandalenontwerp te doen afzien.* Het was niet van een leien dakje gelopen, zo benadrukte de senator, maar de minister had de stellige verzekering gegeven dat de rechttrekking niet zou doorgaan. Karel Lybaert, gemeenteraadslid en medevoorzitter van 'Gent — Voorwaarts', drukte als laatste spreker allen op het hart *waakzaam te blijven, opdat, wat nog gebeurd is, de bureelen en de dienstoversten de ministeriële beloften niet zouden verdonkeremanen. Mocht het ooit nodig zijn, dan trekken de Gentsche vrienden en vereerders der dichterlijke Leie met duizenden naar Brussel, om te bevestigen dat de Leie vrij moet blijven, en zonder schande of smet.*

Volgde dan een gezellig en smakelijk noenmaal in het oud Gemeentehuis van Deurle en een allerhartelijke ontvangst *ten kastele* van Baron della Faille en op het buitenverblijf van advocaat Bevernaege. Ondertussen had de dichter zijn 'Zang' aan de grillige, links en rechts kerende Leie voorgedragen. We plukken er de 15de en de 17de (de laatste) strofe er uit:

*Wie sprak, uw vrijen loop, tot baat,
naar eigen wil te wenden;
wie durft tot aller schande en smaad,
uw teedre schoonheid schenden;
wie wringt u, vrij en zonder smet,
ruw in een schamel slavenbed?*

*O gulden Leie, dichterdroom,
Blijf eeuwig Vlaandrens glorie;
Bloei als een wildzang, vrij en vroom,
en bandloos, ter victorie!
Ga links, ga rechts, keer weer, vlucht heen,
En wees gezegend door elkeen.*

... en een tweetal uit de boot gevallen

Tot slot nog een korte aanvulling bij de bevlogen tekst van onze dichter. We halen het uit het verslag in 'La Flandre'⁽¹⁾. Het weer was prachtig op die gedenkwaardige dag in augustus. De boot vertrok met enige vertraging rond tien uur van aan de Lindenlei, want er moest gewacht worden op een veertigtal medebetogers die uit Antwerpen per trein kwamen. Geen probleem. Er waren muzikanten van de partij: *un corps de musique contribuait à rendre attrayant ce voyage, déjà agrémenté par tant de charmes: ceux de la nature, ceux aussi du beau sexe, car les dames et les jeunes filles étaient accourues nombreuses pour affirmer leur admiration enthousiaste pour la Lys*. Niet te verwonderen dat de bermen zwart zagen van de kijklustigen.

Het liep al tegen vijf toen de terugvaart aangevat werd. Het weer bleef overheerlijk en de muzikanten speelden lustig door, maar ter hoogte van het Heilig Huizeken in Drongen deed zich een incident voor. Plots riep men dat twee vrouwen achter de boot in het water gevallen waren. De opvarenden drumden naar de achtersteven, waardoor nog meer gevaar ontstond. Gelukkig zonder erg. Uiteindelijk begreep men wat er gebeurd was. De dames zaten samen met twee roeiers in een bootje van de 'Sport nautique'. Toen ze zich op het grote schip wilden hijsen, donderden ze het water in. Uiteraard werden ze meteen gered door behulpzame jonge lieden. De twee werden vlotjes gereanimeerd en na een rustpauze in de Nénuphar konden ze naar huis gebracht worden.

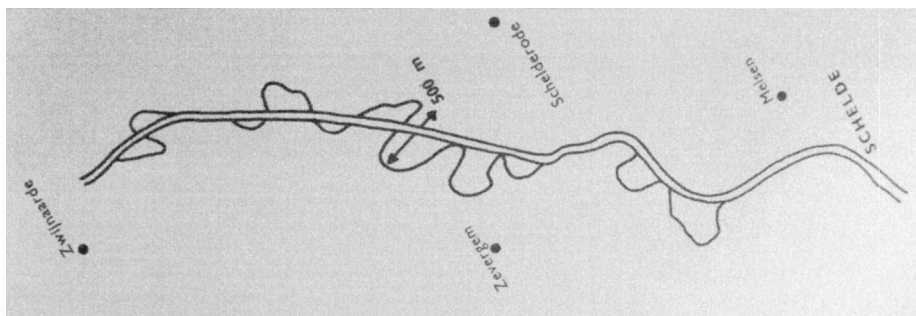
In alle opzichten een geslaagde dag dus. De betogersboot legde rond half-acht aan de Graslei aan en iedereen vond dat het nog veel te vroeg was.

En wat meer is... de plannen bleven onuitgevoerd. Was het enkel de protestactie, of zat de aankomende oorlog er ook voor iets tussen? We weten het niet,

al mogen we stellen dat het uiteindelijk het Schipdonkkanaal was dat tussen de 'Toeristische Leie' redde. Tussen haakjes: dat is de officiële naam van de Leie tussen Deinze en Gent! Wel verdween de oude brug in Deurle en later werd de scherpe en grote bocht dichtst bij het Gentse centrum recht getrokken. Zo kregen de Gordunakaai en de Neermeerskaai vorm. Het tracé van deze laatste Leiebocht was trouwens gedeeltelijk kunstmatig. Het gedempte deel tussen de Overzet en de Albertbrug, waarop nu de Henri Dunantlaan en de Verenigde Natieslaan liggen, was immers in de calvinistentijd omgevormd tot Ekkergermse vestgracht. Het westelijke deel van die bocht van Aan de Bocht (inderdaad ...) tot aan de Overzet bij Malem, bleef bestaan, 'dwarst' zelfs de Watersportbaan en heet nu officieel Leiearm van Ekkergerm. Aan dat weinig bekende verhaal zullen we een volgende Ghendtsche toestand besteden.

Luc Devriese

Met dank aan Adrien Brysse, André Verbeke en Bart D'hont (Liberaal Archief Gent)

Om een idee te krijgen hoe zo'n rechtekking het rivierlandschap grondig verandert, hier een kaartje van de rechtekking van de Schelde tussen Melsen en Zwijnaarde (uit De Leenheer, L., Natuurspiegel van Oostvlaanderen, Gent, 1966, p. 28). De oude meanderbochten bleven daar gelukkig bewaard.

Noten

- ¹ Het oorspronkelijk geplande deel van Deinze tot de vaart Gent - Brugge - Oostende in Merendree was voltooid in 1850. Enkele jaren later werd het kanaal doorgetrokken tot Heist aan Zee (nu Zeebrugge). Vanwege het vlasrootwater uit het Kortrijkse kreeg dit de fraaie bij naam 'Stinker'.
- ² *La Flandre libérale*, 3 juli, 1911.
- ³ De hele organisatie van de wereldtentoonstelling te Gent stond onder de leiding van het driemanschap Joseph Casier (katholiek), Maurice de Smet de Naeyer (liberaal) en Louis Coppieters (radico-socialist). Hun namen vind je samen op het monumentje met het vaandel dragende leeuwje midden op het Sint-Veerleplein bij het Gravensteen.
- ⁴ Louis - Emile Coppieters (Gent 1849 - Gent 1922), aannemer van openbare werken en directeur van een baggermaatschappij; socialistisch gemeenteraadslid van 1896 tot 1922, senator van 1908 tot 1922 (eerst voor het arrondissement Luik); ondervoorzitter van de kamer van koophandel; raadgever van Anseele en na W.O. I Koninklijk hoog Commissaris voor de Verwoeste Gewesten. De heropbouw van Ieper gebeurde grotendeels onder zijn leiding (Devolder, K., Gij die door 't volk gekozen zijt. De Gentse gemeenteraad en haar leden, 1830- 1914. *Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1994, deel 20, p. 269).
- ⁵ Bevernaege: '... l'âme du mouvement qui s'est créé en faveur de la Lys (*La Flandre libérale*, 22 augustus, 1911).
- ⁶ *De Vlaamsche Gazet* van 27/10/1909 (geciteerd in Van Parys, J., *Het leven. Niets dan het leven. Cyriel Buysse en zijn Tijd*, Antwerpen, 2007, p. 419). Brief van Buysse in *La Flandre libérale* van 7 juli 1911.
- ⁷ *La Flandre libérale*, 3 juli 1911. Artikel getiteld 'Pro Leïa'.
- ⁸ Volgens het eveneens Gentse liberale weekblad *Het Volksbelang* (26/08/1911), dat aan het evenement slechts een kort bericht wijdde, was de betoging een gezamenlijk initiatief van de Vereniging voor Natuur- en Stedenschoon en van de kring Gent - Voorwaarts. Ook tijdens het Interbellum werd in 'Natuur- en Stedenschoon' nog teruggekomen op de Leiebetoging, maar toen was het gevaar blijkbaar geweken (artikel van Gustaaf D'Hondt in: *Maandelijksch Bulletin der Vereeniging voor Natuur- en Stedenschoon*, Antwerpen, 1932, jg. 11 nr. 6, p. 81-84).
- ⁹ *Gent XXe eeuw - Gand XXe Siècle*, jg. 2, 1911, nrs. 7 en 8 (aanwezig in het DSMG, Begijnhof, Sint-Amandsberg). Als tijdschrift was dit de opvolger van *Gent - Voorwaarts* dat onregelmatig verscheen. Het werd gelanceerd in de aanloop naar de wereldtentoonstelling te Gent van 1913 en hield in dat jaar op te bestaan.
- ¹⁰ De nu vergeten Richard De Cneudt (Gent 1877), die zich voor W.O. I in Vlaams voelend liberaal vaarwater bevond, verzeilde tijdens die oorlog in het collaborerende activisme, hetgeen hem, naar Nederland gevlucht, een zware veroordeling opleverde. Hij kwam pas in 1937 terug naar Gent waar hij in 1959 overleed. De Cneudt schreef, niet zonder talent, vooral natuurpoëzie in de trant van de tachtigers. Later werk was meer sociaal bewogen.
- ¹¹ *La Flandre libérale*, Gent, 21 augustus 1911. Ondertekend door V.H. (mogelijk medewerker Léon Van Hollebeke).